

ІСТОРІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ М. КИЄВА: ПЕРША КИЇВСЬКА ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ О. ДУЧИНСЬКОЇ

У статті висвітлюються передумови виникнення першої Київської приватної жіночої гімназії Олександри Дучинської та аналізуються особливості навчально-виховної роботи в цьому закладі. Також певну увагу приділено головним фактам біографії засновниці гімназії Віри Ващенко-Захарченко.

Структурною складовою сучасного освітнього середовища в Україні стали гімназії, ліцеї та колегіуми – навчальні заклади, покликані забезпечувати найсприятливіші умови для творчого розвитку особистості. Статистичні дані свідчать, що на сьогодні в країні діє 898 таких закладів освіти, а це становить 4,4% усієї кількості загальноосвітніх шкіл. Причому найінтенсивніше збільшується питома вага гімназій, які у 2001/2002 н. р. охоплювали 1,8% учнів, а у 2006/2007 н. р. ця цифра вже досягла 5% [1].

Закономірно, що така тенденція змін у мережі загальноосвітніх навчальних закладів породжує інтерес до відповідного історичного досвіду. Так, питання становлення та розвитку гімназійної освіти, організації навчально-виховного процесу в ліцеях дореволюційної України висвітлені в дисертаційних дослідженнях О. Бабіної, В. Вірченко, Т. Грищенко, Л. Єршової, С. Коляденко, І. Петрюк, Т. Сухенко, Т. Тронько, С. Фатальчук, С. Чуйка, публікаціях А. Вихруща, С. Гуциної, А. Лопухівської, В. Майбороди та ін. У цих роботах відображено як основні етапи розвитку середньої освіти та їх специфіка в окремих регіонах, так і історію конкретних навчальних закладів.

Серед дореволюційних гімназій, що функціонували на території сучасної України, привертає увагу Київська приватна жіноча гімназія О. Дучинської – перший приватний заклад такого типу не лише в Києві, а й взагалі в Росії. Певні відомості про нього знаходимо, зокрема, в дисертації В. Вірченко "Жіночі навчальні заклади у м. Києві (1861-1920)" [2] та посібнику А. Лопухівської "З історії розвитку гімназій і ліцеїв в Україні" [3]. Проте автори зазначених праць не ставили за мету всебічно дослідити історію саме цього конкретного навчального закладу, тому матеріал про нього подається досить узагальнено. Не обходить своєю увагою інформацію про видання, присвячені 25-річчю гімназії, та про архівні документи з фонду ЦДІАК, що відображають зміни у викладацькому складі цього навчального закладу, і укладач бібліографії "Приватні заклади освіти (XIX – поч. XX століття)" С. Гуцина [4].

Маючи на меті всебічно дослідити історію діяльності першої Київської приватної жіночої гімназії О. Дучинської, ми у пропонованій публікації ставили завдання з'ясувати передумови виникнення цього закладу освіти та вичленити основні особливості навчально-виховної роботи в ньому. Крім того, вважаємо також за доцільне висвітлити головні факти біографії Віри Ващенко-Захарченко, ім'я якої залишилось в історії вітчизняної педагогіки як новаторки, котра взяла на себе сміливість заснувати першу в Російській імперії приватну жіночу гімназію.

Віра Миколаївна Ващенко-Захарченко (дівооче прізвище Мельницька) народилася в 1840 р. в не дуже заможній сім'ї поміщика Тверської губернії. У 10-річному віці вона вступила до 1 класу Катериненського інституту шляхетних дівчат – закритого привілейованого середнього навчально-виховного закладу для дочок дворян, який знаходився в Петербурзі. Успадкована від батька життєрадісність і характер, сформований під впливом суворої матері, сприяли тому, що 6 років навчання у столиці минули для дівчинки досить легко і благополучно. Оскільки Катериненський інститут належав до навчальних закладів 1-го розряду, в основу його програм були покладені іноземні мови. Ця обставина дала можливість майбутній освітній діячці досконало оволодіти французькою та німецькою мовами.

Повернувшись додому в 1856 р. з відмінним атестатом, Віра недовго перебувала в родинному колі. Сільський спосіб життя не задовольняв її діяльної натури. Крім того, вона потрапила під вплив громадського руху, активізація якого спостерігалася в Російській імперії в середині XIX ст. Поширення серед жіноцтва країни ідей не лише особистої моральної самостійності та матеріальної незалежності, але і громадської корисності спонукало 18-річну дівчину залишити батьківський дім заради посади вчительки французької мови в новоствореній жіночій гімназії в найближчому повітовому місті – Вишньому Волочку.

Проте викладання іноземної мови гімназисткам молодших класів у глибокій провінції також не відповідало прагненням молодого педагога. Дізнавшись про вакантне місце в Київському інституті шляхетних дівчат, Віра у свої 20 років не злякалася ні тяжкої довгої дороги на перекладних, ні тривалої розлуки з рідними, які її дуже любили.

Понад 10 років (1860-1871) присвятила Віра Миколаївна виховній роботі в інституті, що належав до того ж типу навчальних закладів, який закінчила сама. Весь цей час вона обіймала посаду класної дами [5: 113]. Зауважимо, таку педагогічну діяльність можна розглядати як серйозне професійне випробування, оскільки стосунки між дівчатами та класними дамами були досить складними. На клас призначалися дві класні дами, котрі жили в приміщенні інституту й по черзі цілодобово знаходились поруч з вихованками. Перебуваючи в умовах закритого навчального закладу, учениці та виховательки психологічно втомлювалися від повсякчасного спілкування з вузьким колом людей, що нерідко призводило до гострих конфліктів.

Не минули неприємні ситуації і Віру Миколаївну. Так, через багато років одна з її інститутських вихованок згадувала, як усіляко дошкуляла своїм непослухом молодому педагогу до того часу, поки одного разу не сказала Вірі Миколаївні вже зовсім недозволені грубощі. Інша класна дама обов'язково відправила б нахабу до

карцеру. Як же здивувалася і розгубилася дівчинка, коли вихователька у відповідь... закрила обличчя руками й тихо гірко заплакала. Потрясіння учениці було таким сильним, що зрештою її поведінка кардинально змінилася на краще [6: 102].

Незважаючи на певні складнощі та неминучі для початківця невдачі, молодий педагог намагався будувати свої стосунки з дівчатами на засадах довіри та взаємоповаги. І здебільшого їй це вдавалося. Інша інститутська вихованка Віри Миколаївни (а пізніше викладач її гімназії) свідчила під час відзначення 25-річчя педагогічної діяльності В.М. Ващенко-Захарченко: "Молодою дівчиною, якій ледь виповнилося двадцять років, Ви прийшли до Київського інституту в ролі класної дами і саме в той клас, де перебувала я, 12-річна дівчинка... Я могла б розповісти цілу повість про Ваше життя і діяльність як класної дами, але це втомить Вашу увагу, а тому скажу тільки, що Ваша доброта душевна. Ваша чутливість до дитячого горя і радості створила Вам славу найдобрішої, найкращої класної дами. Згадайте тільки, як нерідко учениці Ваші у скрутну хвилину шкільного життя поспішали до Вашої затишної кімнатки, де завжди знаходили добру, розумну і більш досвідчену порадицю, якщо потрібно – хорошу книгу, а часом і гостинчик, такий неоціненний для зголоднілої інститутки. Ми ніколи Вас не боялись і завжди любили Вас. А тепер багато хто з Ваших колишніх учениць, ставши самі матерями й пам'ятаючи Вашу доброту до них, поспішають віддати своїх дітей під Ваше заступництво – саме у Вашу гімназію. Я сама мрію про це" [6: 98-99].

Навесні 1871 р. Віра Миколаївна звільнилася з інституту у зв'язку з одруженням. Її чоловіком став уродженець Полтавщини, математик, професор Київського університету св. Володимира Михайло Юрійович Ващенко-Захарченко, який у 1862-1864 рр. також викладав у Київському інституті шляхетних дівчат фізику і космографію [5: 116]. Після смерті першої дружини Михайло Юрійович виховував трьох синів-підлітків та маленьку доньку, і на певний час саме вони стали центром уваги їхньої другої мами. Через 7 років після одруження, коли прийомні сини закінчили гімназію, донька досягла шкільного віку, а власні діти Віри Миколаївни (хлопчик шести та дівчинка п'яти років) розпочали опановувати грамоту, вона прийняла рішення заснувати приватну середню школу – школу, що стояла б "на висоті вищих вимог педагогії та гуманістичних ідеалів віку" [6: 2].

На початку 1878 р. в Києві з'являються об'яви про підготовку до відкриття першої приватної жіночої гімназії В.Ващенко-Захарченко. Зауважимо, на той час, крім Інституту шляхетних дівчат, у місті функціонували три жіночі гімназії – одна Міністерства народної освіти та дві Відомства імператриці Марії. Проте така кількість навчальних закладів уже не задовольняла запитів населення на середню жіночу освіту. Всі ці заклади були переповнені, тому значна частина киянок і ті бажаючі, хто спеціально приїздив з провінції в пошуках можливості продовжити навчання, не могли реалізувати свої мрії.

Інтерес до середніх навчальних закладів також значно підвищувався у зв'язку з новою перспективою освіти, оскільки в жовтні того ж 1878 р. у Києві починали працювати Вищі жіночі курси. У колах, близьких до організації курсів (а це передусім були університетські викладачі), жваво обговорювалася нагальна потреба фундації нових, недержавних навчальних закладів, яким відкривалась можливість більш ґрунтовно порівняно з уже існуючими державними готувати випускниць до здобуття вищої освіти, а саме самостійно змінювати й розширювати програми, оперативно застосовувати нові методи викладання, тобто швидко реагувати на вимоги життя.

Незважаючи на своєчасність відкриття приватної гімназії, її заснування було досить складною справою, оскільки згідно з пунктами Положення про приватні навчальні заклади відповідним жіночим школам статус гімназій не надавався. І лише завдяки використанню впливових зв'язків, особливо підтримці майбутнього міністра фінансів та голови Комітету міністрів Російської імперії, а тоді ректора університету св. Володимира М. Бунге вдалося отримати дозвіл "дружині професора університету св. Володимира В.М. Ващенко-Захарченко відкрити в м. Києві жіночу гімназію відомства Міністерства народної освіти (з пансіоном при ній)" [6: 8]. При цьому до законодавчої основи діяльності закладу входило Положення про жіночі гімназії та прогімназії Міністерства народної освіти від 24 травня 1870 р., а викладання предметів мало здійснюватися з урахуванням планів та програм, що їх затвердив міністр народної освіти 31 серпня 1874 р. Таким чином, навчальному закладу, який заснувала Віра Миколаївна, першому із приватних жіночих шкіл у Росії було офіційно надано статус гімназії.

Відкриття перших п'яти класів нового закладу освіти відбулося 14 вересня 1878 р. (VI клас почав функціонувати з 1879 р., VII клас – з 1880 р., а VIII педагогічний клас – з 1881 р.). Гімназія разом з пансіоном містилася на розі Бібіковського бульвару (нині – бульвар Т. Шевченка) та вулиці Афанасівської (пізніше – Нестерівська, нині – вулиця Івана Франка). Обраний будинок певним чином був уже пристосований для здійснення навчального процесу, оскільки раніше в ньому знаходилася Київська чоловіча прогімназія.

Як досвідчений педагог, В.Ващенко-Захарченко добре знала, що успіх навчально-виховного процесу насамперед залежить від професійного рівня викладацького корпусу. Тонке відчуття людської психології дало змогу їй залучити до праці в гімназії кращі педагогічні сили. На перших етапах функціонування навчального закладу тут викладали професори Київського університету св. Володимира протоієрей Н. Фаворов (Закон Божий), М. Ващенко-Захарченко, В. Єрмаков (математику, фізику та космографію), Ф. Гарнич-Гарницький (природознавство), О. Козлов, О. Романович-Славатинський (історію), професор Київської духовної академії В. Малінін (російську мову та словесність), доцент академії, доктор богослов'я С. Голубев (Закон Божий), викладач Київської духовної семінарії, магістр богослов'я Г. Полетаєв (педагогіку). Пізніше до них долучилися молоді педагоги, для яких практичний досвід, набутий під керівництвом В. Ващенко-Захарченко, став надійним фундаментом для подальшого професійного зростання. Так, викладач педагогіки А. Степович згодом очолив Колегію Павла Галагана, історики М. Любович, А. Ясинський та В. Піскорський були обрані професорами

відповідно Варшавського і Юр'ївського університетів та Історико-філологічного інституту кн. Безбородька тощо.

Високий фаховий рівень викладачів дав змогу педагогічному колективу в пошуках шляхів оптимізації навчального процесу коригувати плани та програми. Зокрема, у гімназії було введено викладання англійської мови, до курсу з природознавства додано відомості з анатомії та фізіології людини, збільшено кількість уроків з математики, фізики, географії. Заклад відзначався посиленою увагою, яку приділяли педагоги наочності. Унікальні кабінети фізики та природознавства, велика та добірна бібліотека виділяли гімназію серед інших жіночих закладів.

Дружина відомого історика В. Іконникова Ганна Леопольдівна, котра багато років викладала в гімназії історію, зазначала, що Віра Миколаївна протягом усього часу завідування "залишалася вірною своїй педагогічній ідеї, поклавши в її основу любов та довіру" [6: 98]. Причому розглядаючи ці гуманні принципи як підґрунтя для здійснення педагогічного процесу, кінцевою його метою діячка вважала реальну готовність своїх вихованок до самостійного життя. У зв'язку з цим, згадувала Г. Іконникова, В. Ващенко-Захарченко часто повторювала думку, що лише гроші, зароблені власною працею, можна вважати своїми. Про ці гроші можна нікому не звітуватися, а це є великою насолодою [6: 103].

2 серпня 1895 р. В. Ващенко-Захарченко відійшла у вічність. Ця сумна подія могла стати фатальною для навчального закладу, адже згідно із законом після смерті утримувача приватна гімназія підлягала закриттю. Проте талант Віри Миколаївни проявився і в створенні життєздатного колективу однодумців, що знайшов у собі сили для подальшого самостійного функціонування.

Наступницею В. Ващенко-Захарченко як на посту начальниці закладу, так і його утримувача стала О. Дучинська, котра працювала в гімназії класною наглядачкою з 1889 р. Олександрі Тимофіївни довелося очолити педагогічний колектив у найтяжчий період його діяльності, коли багато батьків через невпевненість у майбутньому закладу перевели своїх дочок до інших шкіл. У результаті катастрофічного скорочення бюджету істотно зменшилася заробітна плата співробітників. Проте ніхто з викладацько-виховного персоналу не звільнився, і протягом двох років довір'я до гімназії було відновлене.

У зв'язку із стабілізацією в роботі навчального закладу та значним збільшення кількості учениць, невдовзі постало питання про будівництво нового приміщення. Бажаючи мати будинок, що відповідав би всім вимогам шкільної гігієни, замовники запросили до участі в його проектуванні відомого гігієніста, санітарного лікаря м. Києва, доктора медицини О. Корчака-Чепурковського. Восени 1902 р. гімназія святкувала новосілля на тодішній Тимофіївській вулиці (нині вулиця Михайла Коцюбинського), № 7.

О. Дучинська стала не лише адміністративною спадкоємицею В. Ващенко-Захарченко, а й охоронницею заведених нею традицій та пріоритетів. Зокрема, вона також приділяла значну увагу поповненню фондів наочних посібників та бібліотеки, витрати на які досягали 900-1200 крб. на рік [6: 15]. Що ж стосується складу педагогічного колективу, то саме під керівництвом Олександри Тимофіївни у цьому закладі певний час викладали два майбутніх міністри освіти – В. Науменко та П. Холодний.

Аналіз статистичної документації показує, що кількість учениць у гімназії постійно змінювалася, причому відбувалося значне їх збільшення протягом навчального року. Так, у 1879/1880 н. р. розпочали навчання в усіх класах разом 116 гімназисток, а закінчувала рік уже 191 дівчина, у 1883/1884 н. р. ці цифри були відповідно 206 та 258, у 1886/1887 н. р. – 194 та 367, у 1896/1897 н. р. – 132 та 222, у 1902/1903 н. р. – 269 та 387 [6: 52-59]. Переважну частину учениць становили дочки дворян та чиновників, значно меншу – діти із сімей купців та міщан, невеликий відсоток належав дівчатам із середовища духовенства, селян, а також іноземцям. Здебільшого гімназистки сповідували православну віру, проте серед них було й немало католичок, лютеранок та іудеєк.

Подальше вивчення історії діяльності першої Київської приватної жіночої гімназії О. Дучинської допоможе детальніше висвітлити нюанси внутрішнього життя цього навчального закладу, а також презентувати цікавий досвід його педагогічного колективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості : Тези доповіді міністра освіти і науки України С. Ніколаєнка на підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2007 року // Освіта України. – 2007. – 10 серп.
2. Вірченко В.В. Жіночі навчальні заклади у м. Києві (1861-1920 рр.) : Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Інститут історії України. – К., 2006. – 20 с.
3. Лопухівська А.В. З історії розвитку гімназій і ліцеїв в Україні: Посібник для вчителя. – К.: ІСДО, 1994. – 139 с.
4. Гущина С. Бібліографія: Приватні заклади освіти (XIX – поч. XX століття) // Історико-педагогічний альманах. – 2000. – № 2. – С. 97-104.
5. Захарченко М.М. История Киевского института благородных девиц: 1838-1888. – К., 1889. – 169 с.
6. Двадцатипятилетие первой Киевской частной женской А.Т. Дучинской гимназии, основанной В.Н. Ващенко-Захарченко. – К., 1903. – 104 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.09.2007 р.

Антонец Н.Б. История учебно-воспитательных учреждений г. Киева: первая Киевская частная женская гимназия А. Дучинской.

В статье освещаются предпосылки возникновения первой Киевской частной женской гимназии А. Дучинской и анализируются особенности учебно-воспитательной работы в этом учреждении. Также определённое внимание уделено некоторым фактам биографии основательницы гимназии Веры Ващенко-Захарченко.

Antonets N.B. The History of Kyiv Educational Establishments: the First Kyiv Private Women Grammar School of A. Duchynska.

In the article the preconditions of the Alexandra Duchynska's first Kyiv private women grammar school are described and the features of educational process organization in this establishment are analysed. The certain attention is given to some biographic data of Vera Waschenko-Zaharchenko, the creator of this grammar school.